

УДК 821.111(73)

АНДРІЙ ГУРДУЗ

м. Миколаїв

gur dai@ukr.net

РОМАН ХЕЛЕН УЕКЕР «ГОЛЕМ І ДЖИН» І КРИЗА МІФОТВОРЧОСТІ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ XXI СТОЛІТТЯ

У статті вперше здійснено спробу з'ясування статусу роману Хелен Уекер «Голем і джин» у літературно-мистецькому процесі та специфіки інтерпретації в ньому образу голема. Відповідно увагу зосереджено на питаннях традиції й новаторства авторських рішень у творі порівняно з його типологічним і / чи генетично зумовленим мистецьким рядом, а також на проблемах художньої валентності образів голема і джина, поєднання в тексті роману різних художніх реальностей для формування єдиного фентезійного часопростору.

Ключові слова: голем, джин, інтерпретація, легендарно-міфологічний образ, міфотворчість, криза, традиція й новаторство.

Перші десятиліття XXI ст. означені триумфальним входженням у світову літературу ультрапопулярних дебютних фентезі-романів ряду митців: поряд із трилогією про дивних дітей Ренсома Риггза 2011–2015 рр. зі своєрідним продовженням у «Казках про дивних» 2016 р., «Домом, в якому...» Маріам Петросян 1991–2009 рр., «Домом темних загадок» Беатрикс Гуріон 2014 р. і окремими подібними творами, слід назвати книгу американки Хелен Уекер «Голем і джин» («The Golem and the Jinni», 2013 р.). Корпус цих творів складно ідентифікувати в плані художньої новизни (тяжіє до джойсівського типу міфотворчості), але оригінальність і рівень авторської інтриги на тлі аплікації в них мозаїки різноманітного легендарно-міфологічного матеріалу заслуговує високої оцінки. «Голем і джин» різноманірно відображає тенденції й кризову симптоматику міфотворчості північноамериканського і західноєвропейського літературно-художнього процесу перших десятиліть XXI ст., містить певні контури «сценаріїв» із подолання цієї кризи, але спеціально не досліджений, і в силу цього пропонується стаття має на меті визначити принципи міфопоетики даного роману, а також наявні в його тексті інноваційні рішення письменниці в міфотворчій площині.

Потужна хвиля актуалізації образу голема спостерігається в II половині XX – початку XXI ст. в літературі і кіно і векторністю інтер-

претації органічна загальним тенденціям переосмислення легендарно-міфологічних структур цього часу (порівняймо з популярними тут трансформаціями образів Мінотавра [3], єдинорога [1], вампіра [4], творіння Франкенштейна [5] й под.). Не вдаючись в аналіз попередньої големіани, спроби розкрити загальні закономірності якої – чи певних кластерів якої – здійснювалися (з-поміж останніх праць назвемо розвідки Т. Литвиненко [6, 232–236], А. Теличко [7], С. Тузкова [8]), зосередимось на своєрідності інтерпретації образу голема в романі Х. Уекер «Голем і джин» – знаковому творі для цього тематичного корпусу початку XXI ст. Принциповими при такому аналізі уявляються питання а) актуалізації Х. Уекер спектру художньої валентності образу голема; б) варіативності поєднання в тексті роману різних (трьох основних) художніх реальностей для формування єдиного фентезійного часопростору; в) особливостей і ролі інтертекстуальності аналізованого роману для його сприймання читачем.

Успіх сприйняття аудиторією варіанта образу голема в романі Х. Уекер багато в чому зобов'язаний синтетичності підходу до вирішення цієї задачі письменницею (а такий підхід, у свою чергу, забезпечений високим ступенем художньої валентності образу голема): семантично близькі, в образі героїні синтезуються образи робота, Галатеї [9, 122] і творіння

Франкенштейна. Дійсно, Хава тяжіє до популярного в означений період стереотипу робота (пригадується «Я, робот» А. Азімова 1950 р.): крім того, що за походженням голем – по суті міфологічний прообраз робота, в тексті американки голем Хава покійна і переконана, що не може нашкодити людині, а коли таке трапляється, хоче покінчити з собою [9, 392], – роздуми героїні про такий акт містять прихований парадокс, адже формально големи неживі. Розглядаючи себе в дзеркалі, Хава з жахом розуміє, що зроблена вона з глини не вся: зуби, волосся і нігті в неї справжні [9, 13], тобто раніше належали різним людям, – так у підтексті вимальовується образ творіння Франкенштейна, а отже, і спектр характерних для цього образу філософських питань.

Відповідно до літературної практики власне легенда про голема, відомості про принцип створення цієї істоти читачу надаються в ненав'язливій формі – в діалогах персонажів [9, 262; 9, 273]. Аналогічні пасажи, покликані інформувати не завжди культурно підготовленого до розуміння твору читача, знаходимо в «Останньому єдинорозі» П. Бігла 1968 р., «Звільненому Франкенштейні» Б. Олдисса 1973 р., «Єдинороговому гамбіті» Д. Бішофа 1986 р., «Коді Атлантиди» С. Павлоу 2001 р., «Големі, російській версії» А. Левкіна 2002 р., «Атлантиді» Д. Гіббінса 2006 р., «Тимурі та його команді і вампірах» Т. Корольової 2012 р., «Крилах кольору хмар» і «Зозулятах зими» Дари Корній і Тали Владмирової 2014 р. тощо.

Голема Х. Уекер оригінально змальовує в жіночій іпостасі, чого вимагає сюжетна концепція (джин Ахмад і голем Хава формують у творі закохану пару) і що органічно накладається на актуальні на межі ХХ–ХХІ ст. гендерні настанови, акценти єврейської культури (а в романі єврейська тема – одна з провідних). Аналогічно до практики кардинального переосмислення легендарно-міфологічних образів II половини ХХ ст. американка збагачує образ героїні, наділяючи його не характерними для традиції зображення голема здібностями: відчувати, чути думки людей – проникати в душі [9, 23; 9, 49]; образ же джина, навпаки, функціонально збіднений порівняно зі стереотипним: Ахмад говорить, що сучасні джини не здатні виконувати бажання своїх

господарів [9, 305]. Пріоритетність жіночого гендеру відчутна, отже, і тут: сюжетно герой отримує слабшу позицію.

У романі витримана, крім іншого, певна часова (а)симетричність, яка підкреслює відносність історичного часу: на момент знайомства читача з героїнею-големом їй 2 дні, а джину Ахмаду – 2 століття. Паралельно в книзі розвиваються дві парадоксальні любовні лінії (але органічні художнім тенденціям кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст., коли, наприклад, людини і вампіри кохають одне одного [4, 66]): Хави-голема з чоловіком і Ахмада-джина з дівчиною.

Драматична історія кохання двох ірраціональних істот в аналізованому творі принципово відповідає популярній у літературно-художньому просторі середини ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. схемі зіставлення / протиставлення / поєднання в одній художній реальності двох і більше автономних легендарно-міфологічних образів. Синонімічними в цьому розумінні для роману Х. Уекер є, скажімо, також американський «Ван Хельсінг» реж. С. Соммерса 2004 р., японський «Франкенштейн проти Барагона» реж. І. Хонди 1965 р., а також роман «Шерлок Холмс проти Дракули» Д. С. Девіса 1995 р., фантастичні американські цикл «Месники» і бойовик «Бетмен проти Супермена: На світанку справедливості» реж. З. Снайдера 2016 р. та ін. У такий спосіб автори підвищують градус уваги до своїх – формульних, як дозволяє говорити тут масова культура, – персонажів за рахунок своєрідного зведення на одній сцені функціонально співвідносних чи різних за моральною спрямованістю дії персонажів; у процесі співіснування / протистояння постаті яскравих персонажів-одинаків розкриваються в не типовому для себе світлі, деформуються їх стереотипні лінії поведінки. Сказане також можна вважати маркером кризи міфотворчості перших десятиліть ХХІ ст. [детальніше див.: 5, 49].

Ідеї творіння, служіння й управління в романі Х. Уекер є ключовими. Рабин дає героїні-голему ім'я Хава, що в перекладі з єврейської мови означає «життя», і Хава працює в пекарні. На символічному рівні маємо при цьому стійку триєдину і своєрідно замкнену систему: Бог створив людину, людина виліпила (як

варіант) із глини голема, а голем ліпить із тіста хліб, який дає людям енергію для життя. Паралельно постає проблема можливості одухотворення як виключної здатності Бога: коли героїня-голем як творіння людини має душу (здатність Хави переживати, співчувати дивує її майстра), то людина в цьому акті схильна бачити досягнення рівня божества. У художніх корпусах франкенштейніани, вампіриади (фрагментарно), присвячених темі робототехніки творах (скажімо, збірка оповідань А. Азімова «Я, робот» 1950 р., його ж повість «Двохсотлітня людина» 1976 р. й ін.) відповідна проблема порушена. Важливо, що в тексті Х. Уекер підкреслена унікальність героїні Хави: її одухотвореність як диво контрастно показана в зіставленні з жорстоким (бездушним) големом, свого часу створеним рабином [9, 201]; у такий спосіб письменниця протиставляє модельовану в книзі «правдиву» історію героїні і продукований легендою стереотип (продуктивне зіставлення образу Хави з големом-особистістю Дорфлом із художнього світу Т. Пратчетта [6, 233]).

Важлива в аналізованому романі також тема рабства. Як рабство тут може осмислюватись рядом персонажів релігія [9, 120], чари магії (джин Ахмад перебуває у владі чаклуна, і символізує цю несвободу залізний браслет на руці Ахмада; залежить від господаря і шукає господаря героїня-голем Хава), слабкість духу особистості чи підкорення життя морально слабкої персони певній – деструктивній – ідеї (проклятий колись убивця Іегуда, господар джина Ахмада, прагне вічно жити, не зупиняючись ні перед чим). Прикметно, що в цьому контексті письменниця актуалізує також образ ангела: Ахмад говорить дівчині, в яку закоханий, що ангел в *християнській* культурі – слуга Бога [9, 138], тимчасом як на рідних землях Ахмада в іпостасі ангелів виступають зіткані з вогню джини, які нікому не служать. «Ми всі раби своєї природи», – резюмує Ахмад [9, 567].

Згадувана тут Ахмадом легенда про кохання і співжиття в давні часи джинів-ангелів з людьми має відлуння в європейській культурі (репрезентантом художнього контексту тут може бути, скажімо, цикл книг Т. Снігорські «Грішний») і на сюжетному рівні вказує

взаємоперекривання двох різних культурних шарів – людського світу й ангельського; така дифузія культур у книзі Х. Уекер відбувається в давній час і в сучасний, коли в Ахмада закохана і вагітна від нього дівчина. Загалом концепція аналізованого роману підносить складніший принцип взаємопроникнення національних культур: основні події твору відбуваються на території США початку XXI ст., і в цю реальність активно вписані єврейський легендарно-міфологічний складник (життя Хави) і сирійський (історія Ахмада).

«Голем і джин» Х. Уекер типологічно подібний до ряду творів межі ХХ–ХХІ ст. (пригадується, наприклад, роман С. Шеррила «Мінотавр вийшов покурити» 2000 р.) і за рядом художніх показників тяжіє до мешапрози, в якій фантастичний складник цілком претендує на статус повноцінної суб'єктності в реальній дійсності початку XXI ст. (тобто від класичного мешапу «Голем і джин» відрізняється тим, що переважний обсяг подій за участю ірраціональних істот відбувається в актуальним історичний період). «Реальність» описуваних пригод у Сполучених Штатах і в Азії голема і джина письменниця акцентує, звертаючись до історії: свого час археолог Г. Шліман знайшов Трою, яку до тих пір вважали «вигадкою Гомера» [9, 143], – світ же Хави і Ахмада такий самий справжній, і його реальність просто поки не доведена.

Широкий інтертекстуальний діапазон аналізованого тексту розрахований на вдумливе прочитання і віднайдення читачем закладених у творі глибоких філософських роздумів автора. Немає сумнівів щодо впливу на цю книгу творів Густава Майринка [зокрема, див.: 7, 40], є підстави говорити про можливий вплив на «Голема і джина» ранішого англійського роману Стела Павлоу «Ген» 2005 р. (у слов'янських перекладах – «Троянський кінь»): маємо на увазі сюжетний стрижень переслідування в часі чаклуном (за рахунок переродження його пам'яті в різних людях і відповідного розщеплення особистості) героя, за допомогою якого він планує отримати безсмертя [2].

Роман Хелен Уекер, як бачимо, відповідає сучасним тенденціям переосмислення обігранних у ньому легендарно-міфологічних

образів, органічний відповідному літературно-художньому контексту й водночас демонструє оригінальні й варті подальшого дослідницького інтересу авторські рішення. Положення пропонуваної статті можуть бути покладені в основу перспективного вивчення еволюції стилю Х. Уекер, місця її творчості в американському і світовому літературно-мистецькому процесі перших десятиліть XXI ст.

Список використаних джерел

1. Гурдуз А.І. Амплітуда переосмислення образу єдиного в літературі XX — першого десятиліття XXI ст. // Новітня філологія. — Миколаїв : Вид-во Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили, 2010. — № 37. — С. 99—115.
2. Гурдуз А. І. Комплекс Мінотавра в романі Стела Павлу «Троянський кінь»: асоціативна модель / А. І. Гурдуз // *Studia methodologica* : альманах / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка ; уклад. Папуша І. В. — Тернопіль : Ред.-вид. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. — Вип. 25 : Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність. — С. 77—80.
3. Гурдуз А. І. Літературна мінотавріана XX – початку XXI ст. / А. І. Гурдуз // *Зарубіжна література в школах України*. — 2009. — № 1 (ч. I). — С. 13—17; № 6 (ч. II). — С. 51—56.
4. Гурдуз А. І. Літературно-мистецька вампіріада другої половини XX – першого десятиліття XXI століть:

інтрига переосмислення / А. І. Гурдуз // *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського* : зб. наук. пр. Сер. : Філологічні науки / за ред. В. Д. Будака, М. І. Майстренко. — Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2013. — Вип. 4.12 (96). — С. 64—72.

5. Гурдуз А. І. Трансформації франкенштейніани початку XXI століття: фентезійний акцент / А. І. Гурдуз // *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність* : зб. наук. пр. ; гол. ред. С. І. Ковпик. — Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізький нац. ун-т», 2016. — Вип. 7. — С. 42—51.
6. Литвиненко Т. М. Парадигма образу андроїда в сучасній літературній фантастиці / Т. М. Литвиненко // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. — 2013. — Вип. 23. — С. 229—240.
7. Теличко А. В. Поэтологические особенности романов Г. Майринка : дисс. на соискание ученой степени кандидата филологических наук : спец. 10.01.03 — *Литература народов стран зарубежья (европейская и американская литература)* / Анна Владиславовна Теличко. — Москва : Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2014. — 190 л.
8. Тузков С. О. Роман Г. Майринка «Голем» и готическая традиция в литературе / Сергій Олександрович Тузков // *Питання літературознавства*. — 2014. — № 94. — С. 141—152.
9. Уэкер Х. Голем и джинн / Хелен Уэкер ; пер. с англ. И. Пандер. — СПб : Азбука, Азбука-Аттикус, 2014 — 608 с.

ANDRIY GURDUZ

Mykolaiv

THE NOVEL BY HELENE WECKER «THE GOLEM AND THE JINNI» AND THE MYTHOCREATION CRISIS OF THE FIRST DECADES OF THE XXI CENTURY

In this article the attempt of the determination of the status of the novel by Helene Wecker «The Golem and the Jinni» in the literary-art process and of the specific of Golem image interpretation in this book is realised for the first time. Accordingly our attention is concentrated on the questions of tradition and innovation decisions in this novel by comparison with its typological and / or genetic given art row. Also we analyse the problems of art valence of the Golem image and the way of combination in the text of this novel different art realities to formation of the united fantasy chronotop.

Key words: Golem, Jinni, interpretation, legendary-mythological image, mythocreation, crisis, tradition and innovation.

АНДРЕЙ ГУРДУЗ

г. Николаев

РОМАН ХЕЛЕН УЭКЕР «ГОЛЕМ И ДЖИНН» И КРИЗИС МИФОТВОРЧЕСТВА ПЕРВЫХ ДЕСЯТИЛЕТИЙ XXI ВЕКА

В статье впервые осуществлена попытка определения статуса романа Хелен Уэкер «Голем и джинн» в литературно-художественном процессе и специфики интерпретации в нём образа голема. Соответственно внимание сосредоточено на вопросах традиции и новаторства авторских решений в произведении по сравнению с его типологическим и / или генетически обусловленным литературным рядом, а также на проблемах художественной валентности образов голема и джинна, сочетания в тексте романа разных художественных реальностей для формирования единого фентезийного времяпространства.

Ключевые слова: голем, джинн, интерпретация, легендарно-мифологический образ, мифотворчество, кризис, традиция и новаторство.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2017